

Токарева К. С.,
аспірант

Юридичного інституту Національного авіаційного університету

СПЕЦИФІКА ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ Й ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ УСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС ЗАКРИТТЯ СПРАВИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СПЛИВОМ СТРОКУ СТАТТІ 38 КУпАП

Анотація. Стаття присвячена науковому дослідженню проблеми встановлення судами вини особи в постановках про закриття справ про адміністративні правопорушення за спливом строків ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Аналізуються судова практика і правові норми, проводиться пошук правильної правової позиції у вирішенні таких справ, висвітлюються специфіка предмета доказування й обставини, що підлягають установленню.

Ключові слова: закриття справи, адміністративне правопорушення, виключення провадження, строки накладення адміністративного стягнення, презумпція невинуватості, предмет доказування.

Постановка проблеми. Предмет доказування, так званий “*de testimoniis*” (лат.), є основною віссю будь-якого судового розгляду. Основним і первинним предметом доказування справ про адміністративні правопорушення є встановлення уповноваженим органом (посадовою особою) наявності сукупності ознак складу адміністративного правопорушення, у тому числі вини особи в учиненому нею діянні, фактів, що мають значення для правильного вирішення справи.

Однак закон передбачає обставини, які виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення, до яких, згідно з п. 7 ч. 1 ст. 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) зараховано закінчення строків накладення адміністративних стягнень, передбачених ст. 38 КУпАП [1]. Постановка проблеми в загальному вигляді пов’язана з тим, що виникнення цієї умови кардинально змінює цілі та предмет розгляду справи про адміністративне правопорушення й вимагає припинення вчинення будь-яких дій із притягнення особи до адміністративної відповідальності, відмови від оцінки доказів на предмет вини особи. Але частина вчених і суддів дотримуються протилежної думки.

Проблемам провадження у справах про адміністративні правопорушення, які дали поштовх для написання статті, присвячували свої роботи такі науковці: В.І. Бобрик, П.Л. Богачова, В.В. Богуцький, В.В. Богуцька, Р.А. Калюжний, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, С.О. Короєд, В.А. Круглов, М.В. Лошицький, В.В. Мартиновський, О.І. Миколенко, Н.В. Хорошак, С.А. Ширіна та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, де започатковано розв’язання цієї проблеми, засвідчив, що певної однозначної позиції щодо вирішення неоднозначного застосування ст. ст. 38, 247 КУпАП не існує. Т.О. Коломоєць, С.А. Ширіна зазначають про те, що у ст. ст. 38 та 247 КУпАП немає чіткої вказівки на те, що суд має встановити вини правопорушника, коли строки накладення адміністративного стягнення вже закінчилися [9, с. 32]. В.І. Бобрик, С.О. Короєд, М.В. Лошицький вважають, що закрити справу на підставі ст. 38, п. 7 ст. 247 КУпАП можна лише в тому випадку, коли вина порушника в учиненні адміністративного проступку доведена судом [6, с. 215].

Ситуація, коли суд прямо чи опосередковано встановлює вини особи в постанові про закриття справи за закінченням строків накладення адміністративного стягнення або відмовляється від оцінки обставин діяння, що має ознаки адміністративного правопорушення без вказівки на вини особи в його вчиненні, залишається невирішеною раніше частиною загальної проблеми, розв’язання якої є метою статті.

Варто зазначити, що в судовій практиці існує три різні напрями вирішення питання про закриття справи на підставі спливу строків ст. 38 КУпАП і ставлення до вини як елемента складу адміністративного правопорушення.

Перший із них полягає у визнанні судом вини особи й одночасному прийнятті рішення про закриття справи шляхом вказівки на це в резолютивній частині постанови. Суди зазначають, що «вина особи підтверджується зібраними матеріалами», але не наводять посилання на жоден із доказів [2]. Або ж закривають справу й установлюють вини із аналізом та оцінюванням усіх наявних доказів [3]. Варто зауважити, що часто не встановлюється головне – момент початку й закінчення перебігу строку ст. 38 КУпАП, на підставі якого закривається справа.

Другий напрям судової практики полягає в дослідженні всіх обставин справи про адміністративне правопорушення та визнанні особи винуваютою в мотивувальній частині постанови із зазначенням у резолютивній частині лише рішення про закриття справи на підставі спливу строків ст. 38 КУпАП. У таких випадках суди в мотивувальній частині постанов наводять результати вивчення матеріалів справи в їх сукупності, оцінюють факти на предмет вини й допускають її визнання [4].

Відповідно до третього підходу, суди не здійснюють оцінювання доказів на предмет наявності складу адміністративного правопорушення, не приймають рішення (навіть у мотивувальній частині) про вини чи невинуватість особи, котра притягалась до адміністративної відповідальності, описують наявність факту вчиненого діяння, яке містить ознаки адміністративного правопорушення, однак зазначають, що за спливом строку накладення адміністративного стягнення суд не має права з’ясувати обставини скоєння правопорушення й визнавати особу винною чи визнавати її невинуютою в скоєнні адміністративного правопорушення [5].

Отже, судова практика характеризується безсистемністю та варіативністю форм установлення факту вини в постанові суду, її характеру, ступеня та причинного зв’язку. На те, який із варіантів судової практики є правильним, відповіді в законі немає. Теоретичні наукові праці, які вирішували б цю проблему також відсутні. Науково-практичний аналіз наявної ситуації та пошук правильних правозастосовних орієнтирів зумовили завдання статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усебічне дослідження практики і правових норм дали змогу визначити ознаки, які характеризують закриття справи про адміністративне

правопорушення за закінченням строку накладення адміністративного стягнення й надають можливість віднайти правильну позицію правозастосування. Отримані наукові результати та їх обґрунтування полягають у такому.

1. Виключення провадження у справі про адміністративне правопорушення за спливом строків ст. 38 КУпАП є формою вираження відмови держави від притягнення особи до адміністративної відповідальності, а метою останньої є доведення вини особи в учиненні адміністративного правопорушення є взаємовиключними рішеннями. Адже в першому випадку держава стверджує, що припиняє відносно особи вчинення будь-яких дій, спрямованих на притягнення її до адміністративної відповідальності, а в другому випадку – визнає, що особа вчинила правопорушення і є в цьому винуватою.

Прийняття таких двох взаємовиключних рішень в одній постанові про закриття справи свідчить лише про порушення права людини на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі – Конвенція) [7].

Адміністративні правопорушення в розумінні Конвенції є кримінальними у випадку, якщо передбачені санкції за його вчинення є достатньо суворими, незалежно від назви кодексу, у якому вона закріплена. Застосування такого покарання, як адміністративний арешт, передбачений КУпАП, однозначно визнається Європейським судом з прав людини кримінальним правопорушенням, у тому числі в разі наявності альтернативи стягнення штрафу [8].

У справі Грабчук проти України Європейський суд зазначив, що постанови про закриття кримінальної справи щодо заявниці (частково через недоведеність її участі в учиненні злочину, частково – у зв'язку із закінченням давності) були сформульовані так, що не залишалося сумніву в її вині. Зокрема, у постанові було вказано, що «у діях [заявниці] є склад злочину», а міський суд зазначив: «У діях заявниці вбачаються ознаки злочину, передбаченого ст. 167 Кримінального кодексу України». За таких обставин Суд дійшов висновку, що вжиті слідчим і міським судом формулювання порушили принцип презумпції невинуватості й мало місце порушення п. 2 ст. 6 Конвенції [10].

Навіть без формального висновку про винуватість достатньо наявності будь-якого висловлювання, з якого вбачається, що суд вважає особу винною [11].

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що постанова про закриття справи про адміністративне правопорушення на підставі спливу строку ст. 38 КУпАП повинна презюмувати невинуватість особи в його вчиненні.

У зв'язку з тим, що вина не є предметом доведення під час розгляду справи про її закриття, відповідна постанова не є документом, що підтверджує вину в установленому законом порядку. Згідно з правилами ст. 284 КУпАП, законним рішенням, що доводить вину особу, є лише постанова про накладення стягнення або про застосування заходів впливу до неповнолітніх осіб. Наведений перелік є вичерпним.

На протигагу вищезазначеному національні суди, у супереч нормам міжнародного захисту прав людини, у справах про адміністративні правопорушення під час їх закриття за спливом строків накладення адміністративних стягнень, де закон презюмує невинуватість особи, установлюють і доводять протилежне.

2. Метою судового процесу стає не притягнення до відповідальності, а закриття справи. Отже, предмет доказування змінюється зі встановлення наявності ознак складу адміністративного правопорушення, у тому числі вини особи, на встановлення такого: 1) виду діяння, яке має ознаки адміністра-

тивного правопорушення та передбаченого для нього строку накладення адміністративного стягнення; 2) моменту вчинення (виявлення) правопорушення; 3) строку, що сплив з моменту вчинення (виявлення) правопорушення до моменту розгляду справи судом.

Ці факти повинні бути предметом доведення під час закриття справи про адміністративне правопорушення за закінченням строку накладення адміністративного стягнення.

Варто зауважити, що суд має описати факти, наявні у матеріалах справи про адміністративне правопорушення, однак, враховуючи презумпцію невинуватості, він позбавлений права здійснювати будь-яку оцінку встановлених обставин справи на предмет наявності вини особи.

3. Ст. 247 КУпАП з назвою «Обставини, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення» у п. 7 ч. 1 визначає, що «провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю» в разі «закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених статтею 38 цього Кодексу» [1]. Наведене доводить, що ст. 247 КУпАП містить імперативну вимогу – виключити (припинити) здійснення будь-яких процесуальних дій, спрямованих на притягнення особи до адміністративної відповідальності, та подальший розгляд справи. Правом визнавати особу винуватою в учиненні адміністративного правопорушення закон судові органи не наділяє.

4. Установлення вини особи під час закриття справи є неможливим і не допустимим, у зв'язку з тим що воно потребує встановлення всього складу адміністративного правопорушення і якісно повного й усебічного судового розгляду. Виникають випадки, коли доказів для підтвердження вини особи недостатньо, що вимагає від суду вчинення додаткових процесуальних дій: призначення експертизи, виклик потерпілих, свідків, отримання пояснень особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, витребування додаткових доказів, повернення справи на доопрацювання тощо.

Однак після спливу строків накладення адміністративних стягнень їх здійснення неможливе й заборонене законом. А дослідження судової практики виявило, що під час закриття справи адміністративний матеріал часто є неповним та недоформльним (іноді в постановях узагалі відсутні будь-які посилання суддів на докази). Отже, вина в постановвах про закриття справ установлюється без підтвердження достатньою кількістю доказів, без перевірки в повному обсязі обставин справи й у більшості випадків без пояснень і присутності самої особи, яка притягається до адміністративної відповідальності.

Європейський суд з прав людини у справі Аллене де Рібемон проти Франції підкреслює, що принцип презумпції невинуватості порушується, «якщо суд оголосить обвинуваченого винним, коли його вина не була попередньо доведена» [12]. У справі Барбера, Мессеґе й Хабардо проти Іспанії Суд зазначив, що докази, покладені в основу висновку суду про винність обвинуваченого, мають відповідати як вимогам достатності, так і переконливості [13].

Наведене підтверджує, що висновки про вину особи, прийняті під час закриття справи за закінченням строку накладення адміністративного стягнення, установлюються без додержання принципу всебічності й повноти розгляду справи про адміністративне правопорушення, не відповідають вимогам достатності та переконливості, а отже, з порушенням ч. 2 ст. 6 Конвенції.

5. Вирішення питання про наявність вини особи в учиненні адміністративного правопорушення, яким завдано майнової

шкоди, чи про її відсутність є надзвичайно важливим, оскільки це породжує цивільно-правові наслідки її відшкодування. Однак визнання вини не повинно здійснюватись під час закриття справи про адміністративне правопорушення.

Доведено, що закон надає всі правові механізми для вирішення питання про відшкодування шкоди за цивільним позовом без заздальгидь установленної вини в постанові про закриття справи про адміністративне правопорушення, прийнятої на підставі закінчення строків накладення адміністративного стягнення, що підтверджується не лише теоретичними доводами, а й судовою практикою.

Наприклад, постановою Малинівського районного суду м. Одеси від 13 серпня 2010 р. задоволено позов про відшкодування шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, не зважаючи на те що позивач спочатку був визнаний винним судом першої інстанції у справі про адміністративне правопорушення, що була закрита за спливом строків ст. 38 КУпАП, а згодом апеляційним судом скасовано твердження про вину будь-кого з осіб [14]. Тобто, відсутність висновків про вину у справі про адміністративне правопорушення не стало перешкодою в отриманні бажаного відшкодування та доведенні своєї невинуватості в порядку цивільного судочинства шляхом повноцінного й усебічного судового розгляду.

Про можливість установлення судом вини особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, лише під час вирішення питання про накладення стягнення (а не під час закриття провадження) з метою відшкодування майнової шкоди, свідчить і аналіз ст. 40 КУпАП.

Висновки. Отже, у разі виявлення обставин, що дають підстави для закриття справи на підставі спливу строків ст. 38 КУпАП, первинний предмет доказування у справі про адміністративне правопорушення втрачає свою основну мету – притягнення до адміністративної відповідальності. Тому оцінювання судом доказів на предмет установлення складу адміністративного правопорушення й вини особи в постанові про закриття справи за спливом строків ст. 38 КУпАП або навіть натяк про наявність вини є недопустимими.

Існування прогалини в законодавстві щодо вирішення цієї ситуації дає підстави для доповнення ст. 280 КУпАП частиною 3, яка визначала б, що «в разі закриття провадження на підставі закінчення строку накладення адміністративного стягнення встановлення вини особи в учиненні діяння, що має ознаки адміністративного правопорушення, не допускається. Доведення вини чи невинуватості особи в таких випадках здійснюється в порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством». Потреба вдосконалення законодавства та приведення судової практики в межі законності дають підстави для здійснення в цьому напрямі подальших наукових розвідок.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 7 грудня 1984 року // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток № 51. – Ст. 1122.
2. Постанова Шишацького районного суду Полтавської області. Справа № 551/258/14-п від 3 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38012165/>.
3. Постанова Дарницького районного суду міста Києва. Справа № 753/2924/14-п (провадження № 3/753/1257/14) від 27 березня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38039954/>.
4. Постанова Броварського міськрайонного суду Київської області. Справа № 361/2612/14-п від 4 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38050221/>.

5. Постанова Кіровського районного суду міста Макіївки Донецької області. Справа № 3/0526/671/2012 від 2 серпня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25795478/>.
6. Особливості судового розгляду справ про адміністративні правопорушення : [наук.-практ. посібник] / [М.В. Лошицький, В.І. Бобрік, О.Короєд] ; кер. авт. кол. М.В. Лошицький. – К. : МП Леся, 2010. – 536 с.
7. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
8. Енгель та інші проти Нідерландів : рішення Європейського суду з прав людини від 8 червня 1976 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.ru/documents/doc/2461444/2461444.htm/>.
9. Коломоєць Т.О. Актуальні напрямки вдосконалення правових засад та процедури судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з безпекою дорожнього руху / Т.О. Коломоєць, С.А. Ширіна // Судова практика. – 2012. – № 3. – С. 30–38.
10. Грабчук проти України : рішення Європейського суду з прав людини (скарга № 8599/02) від 21 вересня 2006 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 9. – С. 298. – Ст. 349.
11. Пантелеєнко проти України : рішення Європейського суду з прав людини (скарга № 11901/02) від 29 червня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_274/.
12. Аллене де Рибемон против Франции : решение Европейского суда по правам человека (жалоба № 15175/89) от 10 февраля 1995 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hudoc.echr.coe.int/webserVICES/content/pdf/001-94283?TID=ierpneradx/>.
13. Бербера, Мессеге и Хабардо против Испании : решение Европейского суда по правам человека (жалоба № 10590/83) от 06 декабря 1988 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hudoc.echr.coe.int/webserVICES/content/pdf/001-108956/>.
14. Постанова Малинівського районного суду міста Одеси. Справа № 1519/2483/2011 від 16 липня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3246070/>.

Токарева К. С. Специфика предмета доказывания и обстоятельств, подлежащих установлению во время закрытия дела об административном правонарушении за истечением срока статьи 38 КУоАП

Аннотация. Статья посвящена научному исследованию проблемы установления судами вини лица в постановлениях о закрытии дел об административных правонарушениях по истечении сроков ст. 38 КУоАП. Автор осуществляет анализ судебной практики и правовых норм, поиск правильной правовой позиции по решению такого рода дел, показывает специфику предмета доказывания и обстоятельств, подлежащих установлению.

Ключевые слова: закрытие дела, административное правонарушение, исключение производства, сроки наложения административного взыскания, презумпция невинности, предмет доказывания.

Tokareva K. Specificity of the subject of proof and circumstances that must be established during closing the case concerning the administrative offense when the term of the article 38 of the CUaAO is expired

Summary. The article is devoted to the scientific research of a practical problem that lies in establishing by the court decision a person's guilt when the term of the Article 38 of the CUaAO is expired. The author analyzes judicial practice and law, searches for the correct legal position in dealing with this kind of cases, shows the specific subject of proof and circumstances that must be established.

Key words: closing a case, administrative offense, exclusion of proceeding, terms for imposition of administrative penalty, presumption of innocence, subject of proof.